

OM OPBEVARING OG ORDNING AF KØBSTADARKIVER.

Paa Foranledning af Dansk historisk Fællesforenings Arkivsektion udarbejdet af HOLGER HANSEN.

Da dette skrives, ikke for Arkivarer, men for Folk, som ingen arkivalsk Uddannelse har, og som dog, ifølge deres Stilling eller af Interesse, kommer til at beskæftige sig med den Købstads Arkiv, i hvilken de er bosatte, anser jeg det for nyttigt at begynde med nogle Regler, som Arkivfolk naturligvis betragter som selvfølgelige, men som ikke altid for Lægfolk staar som uomgængelige Nødvendigheder. Hvis ogsaa Lægfolk skulde anse meget af det som Selvfølgeligheder, er det kun glædeligt; saa er Forstaaelsen af de arkivalske Krav trængt længere ud, end mine Erfaringer egentlig har givet mig Anledning til at tro.

For at et Arkiv overhovedet skal kunne bevares, maa der stilles visse Fordringer til Lokalet: det skal være tørt, brandsikkert og lyst. I en fugtig Kælder eller andet fugtigt Lokale gaar Arkivalierne deres sikre Undergang i Møde; Papir kan ikke taale i længere Tid at udsættes for Fugtighed, det raadner. Er et Arkiv til Stadighed eller for en længere Aarrække anbragt paa et saadant Sted, behøver det ikke at ordnes. Og naar et Arkiv er brændt, fordi det har været opstillet mellem Tagbjælkerne paa et Loft, hvortil kun var Adgang ad en Stige eller ussel stejl Trappe, som ingen vovede at betræde i Ildebrandstilfælde, maa det ogsaa kaldes spildt Ulejlighed, hvis man, før det brændte, har pakket det pænt ind og ordnet det omhyggeligt; man burde først have gjort sig klart, om Lokalet overhovedet var forsvarligt til Arkivrum. Tilstrækkeligt Lys fordres ogsaa i et Arkivlokale; er der ikke Dagslys gennem Vinduer, maa der indlægges elektrisk Lys; naar det Indlæg er forsvarligt udført, medfører

det ikke Brandfare. Hvis Lokalet er mørkt, er det umuligt at holde det rent og at bevare Ordenen i Arkivalierne. Naturligvis skal Arkivrummet være stort nok, ikke blot til det forhaanden-værende Arkiv, men ogsaa til nogen Udvidelse. Et Arkiv vokser altid; vel er der Ting, som kan kasseres, fordi de i Aarenes Løb viser sig ikke at have nogen Værdi; men det meste af det gamle maa dog bevares, og nyt kommer stadig til. I ethvert Tilfælde bør ingen Kassation foretages uden efter Raadførelse med Landsarkivet. Med saadanne Fordringer til Arkivrum bliver Arkivet dyrt, altfor dyrt, vil maaske manges Kommunalmand sige. Dyrt og billigt er jo relative Begreber, og helt gratis faas et forsvarligt Arkivlokale jo ikke; men forøvrigt viser det sig atter og atter, at det er af økonomisk Værdi for en By, et Embede eller en Institution at have sit Arkiv i god Stand, idet her findes Bevislighederne for mange Rettigheder og Ejendomme. Desuden kræves der ingen Flotheder i Retning af Udstyr: kun et nøgent Rum, tilstrækkelig stort, tørt, lyst og ikke ligefrem brandfarligt. Af Inventar kræves kun nogle Reoler, som ikke behøver at være malede; de kan passende være c. 2 m høje, ikke gerne højere, da man helst fra Gulvet skal kunne naa, hvad der ligger paa den øverste Hylde, eller i alt Fald kun behøve en lille totrins Trappe til Hjælp. Hylderne skal alle have samme Højde og Dybde, c. 45 cm høje og c. 40 cm dybe, saa Protokoller kan staa op, og Pakker i Folioformat ligge ned hvorsomhelst paa alle Hyl-derne, for at man ikke af Hensyn til Hyldernes Maal skal tvinges til at fravige en ellers fornuftig Opstilling af Arkivalierne og nødes til at anbringe Protokollerne paa et andet Sted end de Pakker, som Planen for Arkivets Ordning egentlig kræver, at de skal staa sammen med.

Pakkerne bør ligge ned paa Hylderne med den korte Ende udad forsynet med Skilt. I Statens Arkiver, Rigsarkivet og Landsarkiverne benyttes ved Indpakningen af de løse Sager kun to Stykker Pap af Størrelse som Papirerne, altsaa i Folioformat; naar Brevene er lagte omhyggeligt oven paa hverandre, saaledes at intet stikker for langt ud og bliver krøllet og snavset, og Sejl-garnet er godt strammet, saa er Papirerne godt forvarede imel-

lem de to Papplader; men i Arkiver, hvor Forholdene ikke er saa gode som i de nyindrettede Statsarkiver, i Lokaler, hvor der maaske ikke er ganske rent, er det ret nyttigt, at Papirerne inden for Pappladerne er indpakkede i noget Karduspapir. I disse Arkiver bliver Pakkerne kun yderst sjældent aabnede, saa at den Tid, det tager at pakke dem ordentlig ind igen efter Benyttelsen, ingen Rolle spiller.

Alle Pakker og alle Protokoller skal have Paaskrift om, hvad de indeholder, helst tillige Oplysning om, hvilket Arkiv de tilhører; f. Eks. »Maribo Borgmesters Journal«, »Maribo Byraads Forhandlingsprotokol«, »Maribo Fattigkommission. Sager til Journalen«. Naar nye Protokoller anskaffes, skal der sørges for, at der trykkes Titel paa Ryggen; man skal ikke lade sig nøje med at købe en Bog, som paa Ryggen med store Guldbogstaver har Ordet »Journal«, og saa maaske bruge Bogen som Kopibog. Den Slags Ligegyldighed har Landsarkivernes Folk ofte stødt paa; den bidrager sit til, at det er vanskeligt at holde Orden i Raadstuearkiverne. Naar der ikke i Forvejen er Titel paa et Bind, skal ved Opstillingen i Arkivet en Seddel klistres paa med Angivelse af Byen og Bogens Indhold.

Paa Pakkerne er det mest hensigtsmæssige Skilt et halvt Stykke gult Konzeptpapir lagt to Gange sammen og derefter bøjet saaledes, at den ene Halvdel kan lægges ind under den øverste Papplade og den anden Halvdel dække Enden af Pakken; hvis Skiltet lægges uden paa Pappladen, gaar det i Stykker, naar Nabopakken trækkes ud. Det er en almindelig, men fejlagtig Tro, at Pap er stærkere end Papir, og derfor træffer man ofte Papstykker anvendte som Skilte paa Pakker; men Pap knækker let, og Skiltets Stumper findes da liggende paa Gulvet; efterhaanden vil Pakkerne i et Arkiv, hvor der er anvendt Pap til Skilte, komme til helt at mangle Skilte; navnlig er det hvide Pap, som egentlig kun er Træmasse (Cellulose), ubrugeligt; bedre er det seje graa Pap, men bedst er Papir; det kan blive krøllet, men det kan glattes ud igen, og der kan skrives paa det med Blæk,

det kan der ikke paa Pap — læseligt da. Men man maa bruge Konzeptpapir af første Sort.

Paa den Del af Skiltet, som skal være synlig for Enden af Pakken, skrives Titelen med en stor og tydelig Haandskrift og med Blæk (Blyantskrift viskes hurtigt ud og bliver ulæselig). Hvis Kort forekommer i Arkivet, bør Kortrullerne pakkes ind i Karduspapir og udvendig have en tydelig Paaskrift om Kortets Indhold, saa at alle Kortene ikke skal rulles op, hver Gang et skal bruges, hvad de lider meget ved. Naturligvis maa Pakker og Bind ikke anbringes oven paa Kortruller, saa at disse trykkes flade. Kortene bør have en Hylde for sig selv. Naturligvis er Paphylstre til Kortrullerne bedst; paa dem kan klistres Sedler med Angivelse af Indholdet, og de trykkes ikke saa let flade, hvis noget kommer til at ligge oven paa dem. Men de er jo straks noget dyrere, og man kender det jo nok: naar man staar og skal bruge en saadan Papkapsel, saa har man ingen, men der skal først bestilles saadanne hos Bogbinderen, og dertil er der hverken Tid eller Penge. Men det almindelige brune Karduspapir har man altid ved Haanden, og det kan godt bruges. Paphylstrene er for de sjældne faa, som har Lyst til, at deres Arkiv skal se pynteligt ud, og vil ofre noget derfor. Store Tegninger kan ofte ikke taale at sammenfoldes, da Tegnepapiret let knækker; bedst ligger saadanne Tegninger i Mapper; men som oftest er der ikke i Arkivet noget Sted, hvor en saadan Mappe kan ligge eller staa; det vil derfor vistnok være raadeligst at behandle Tegningerne paa samme Maade som Kortene: rulle dem sammen, med Karduspapir udenom og Paaskrift om Indholdet.

Det skulde synes at være en Selvfølge, at Arkivlokalet ikke samtidig maa bruges som Pulterkammer for alskens Skrammel, Tyvekoster, Hittegods og udrangerede Inventariegenstande; ikke desto mindre er en saadan Kombination ingenlunde nogen Sjældenhed.

Over alle de Bind, Pakker og Kort, som findes i Arkivet, skrives en Fortegnelse, og Arkivalierne skal altid være opstillede i den Orden, som følges i Fortegnelsen; ellers gør denne ikke den Nytte, som tilsigtes.

Enkelte Steder finder man store Skabe anvendte til Opbevaring af Arkivalier; de har den Fordel, at de kan holdes aflaa-sede, og at Arkivalierne ikke bliver snavsede, naar de er saaledes anbragte. Men ellers er Skabe upraktiske: de er meget dyre og tager megen Plads, og værst er, at naar man lukker dem op, spærrer Dørene for Dagslyset. Langt at foretrække er aabne Reoler i et Lokale, som aflaaes.

Endelig er det nødvendigt, at en bestemt Person har Tilsyn med og Ansvar for Arkivet. Nærmestliggende er det vel at tage Byraadssekretæren til at være Arkivar tillige; men hvis han ikke har Tid dertil eller Interesse derfor, maa der kunne findes, enten i et Kontor paa Raadhuset eller iblandt Byens Lærere, en Person, som har den fornødne Dannelse og Interesse, til at Byens Arkiv kan betros til hans Varetægt. Arkivaren bør have Løn for sit Arbejde som saadan; den behøver ikke at være stor, thi Arbejdet vil kun tage en lille Del af hans Tid, men nogen Løn bør han have; ellers føler han ikke, at han har en Stilling som Arkivar, og at det forventes, at han gør Nytte i denne Stilling. Arkivrummet skal være aflaaaset, og Nøglen bevares af Arkivaren. Man skal ikke være bange for at give Arkivaren nogen Myndighed, det vil være til Gavn for Arkivet, og i Virkeligheden ogsaa til Gavn for Kontorerne paa Raadhuset, da man kun saaledes kan være sikker paa at kunne finde de ældre Sager, naar man en Gang imellem har Brug for dem. Ingen skal kunne udtage eller tilbagesætte Sager i Arkivet uden Arkivarens Medvirkning; ellers vil denne ikke kunne holde Orden i Sagerne; han skal holde nøjagtigt Regnskab med, hvad der er udtaget til Brug, og sørge for, at det leveres tilbage og anbringes paa sin rette Plads igen.

Arkivaren bør ogsaa helst have et Øje med, hvad der paa andre Steder end i det egentlige Arkivlokale, ude omkring i Byen, maatte findes af Arkivalier, som er Byens; baade i Kældere og paa Lofter og andre ikke ofte besøgte Steder i offentlige Bygninger kan der ligge Dele af offentlige Arkiver; disse bør samles ind og anbringes paa deres Plads i Byens Arkiv. Skoleinspektører, Fattiggaardsbestyrere og andre kommunale Embedsmænd har deres Arkiver, som de ikke maa have Lov til

at skalte og valte med efter eget Tykke. Arkivaren skal se til, at ogsaa disse bevares paa forsvarlig Maade, holdes i Orden, og at de ældre Dele af dem afleveres til Byens Arkiv, forsaavidt der er Plads til dem dér.

Spørgsmaalet, efter hvilke Principer Arkivet skal ordnes og opstilles, er ikke nær saa vigtigt, som at alle de i det foregaaende opstillede Regler overholdes. Naar der blot er noget System i Ordningen paa Fortegnelsen, og Sagerne er opstillede efter denne Fortegnelse, saa er det ikke saa vigtigt, hvilket System man har fulgt.

Det vil dog være rimeligt at angive nogle Hovedlinier, hvor-efter det vil være naturligt at ordne et Købstadarkiv; Enkeltheder vil ikke komme til at passe paa alle Steder; thi hver By har sine Ejendommeligheder, og paa de forskellige Steder tager man forskelligt paa Sagerne, som ikke overalt kombineres ens i Protokollerne. For de allerfleste af Byerne gælder det endvidere, at de har afleveret de ældre Dele af deres Arkiv til Landsarkiverne, saaledes at de kun har beholdt Sagerne fra c. 1868, d. v. s. den Tid, da de nuværende Byraad blev indrettede. Regler for Opstilling af de ældre Sager har altsaa kun Interesse for et Faatal af Købstæderne.

Købstædernes Historie, og dermed deres Arkiver, kan deles i Tidsperioder, mellem hvilke de vigtigste Forordninger danner Skellene. Den ældste Forordning af Betydning er Christian IVs af 7. April 1619, og den første Periode bliver derfor

I. Tiden før 1619.

Det er den Tid, da de store Handelsmænd regerede i Byerne; der er kun lidt, mange Steder slet intet, bevaret fra den Tid; hvad der er, falder væsentlig i disse 3 Grupper:

Byens Privilegier,
Raadstueprotokoller,
Kæmnerregnskaber.

II. Tiden 1619—1837.

I dette Tidsrum foregaaer en langsom Bevægelse fra aristokratisk Styrelse til demokratisk. Regeringens Tendens er tydelig

allerede i Forordet til Christian IVs Forordning. »Eftersom vi tit og ofte haver med synderlig Flid betragtet og overvejet, ved hvad Middel og Maade Købstæderne udi vore Riger Danmark og Norge kunde saa vel som udi andre fremmede Kongeriger og Lande med mere og større Næring, Handel, Trafik tiltage og sig forberede, saa vel som og bedre Justicie, Ordning og Policie udi dennem kunde erholdes, end som hidindtil sket er, da haver vi Tid efter anden noksom erfaret og fornemmet sligt til des åt være forhindret meget af den Aarsag, at nogle enkende faa udi hver Købsted, Øvrighedsbestilling betjenendes, den ganske Næring, som samme Steds falder, sig alene tilegner og den gemene Mand ved adskillige Pratiker derfra holder og Almuen fast efter deres eget Tykke regerer og under sig haver. Da paa det saadant Inconvenient og Misbrug udi Tide kan remedieres og forekommes, haver vi for godt anset denne efterskrevne Forordning derom at lade udgaa og hermed saaledes endeligen herefter ville have forholdet.«

Ved denne Forordning indførtes Overformyndere, som skulde vælges blandt Byens fornemme Borgere til at tage sig af de umyndiges Midler; men da Overformynderisager, saa vel som Skiftesager er afleverede til Landsarkiverne, faar denne nye Øvrighed ingen Betydning med Hensyn til Ordningen af de nuværende Byarkiver. Derimod er de opdukkende Repræsentanter for det almindelige Borgerskab af større Betydning. Ved Christian IVs Forordning indførtes Taksérborgere, som skulde vælges i et Antal af 2, 4 eller flere, alt efter Byens Størrelse, blandt de gode og forstandige Borgere (altsaa ikke som Overformynderne udelukkende blandt de fornemme) til sammen med det forrige Aars Kæmnere at forfatte Skatteligningen paa Borgerne.

Allerede længe før Christian IVs Tid støder man i flere Byer paa et Slags Borgerudvalg, nogle Mænd, som kaldes »de 24 (16 eller 8) Mænd«, og som optræder med en vis Myndighed ved Siden af Magistraten. De synes oprindeligt at være valgte ved Lejligheder, hvor det almindelige Borgerskab har været misfornøjet med Magistratens Styrelse, og at danne en demokratisk Opposition mod den aristokratiske Magistrat eller et Slags Almue-

tribunat lige over for det patriciske Borgerskabs Repræsentanter, Borgmestre og Raad. I det 16. Aarhundrede træffes de kun af og til, men senere bliver de en fast Institution i de fleste Byer; de kaldtes i det 18. Aarhundrede de eligerede Borgere og er Oprindelsen til eller Forløberne for den nyere Tids Borgerrepræsentanter og Byraad. Disse Repræsentanter for de brede Lag i Borgerskabet beskyttedes og fremhjælpedes af den enevældige Kongemagt, som gjerne vilde stække Adelen's Magt, og Borgmester og Raad var ligesom en Byadels Repræsentanter, som var temmelig egenraadige og ikke ganske uegennyttige. I 1797, den 24. Marts, udgik et Reskript om Valg af de eligerede Borgere; Motiverne lyder: »Kongen anser det rigtigst, at dette Valg sker ens overalt, og at disse Mænd, der i alle Tilfælde maa kunne anses som Borgernes Repræsentanter og Talsmænd, for at kunne have den fornødne Tillid hos Borgerskabet vælges af Borgerne selv med den mindst mulige Indflydelse derpaa af andre.« Valget blev dog ikke mere frit, end at Magistraten havde Forslagsret; for hver, der skulde vælges, opstillede den 3, paa hvilke der blev stemt paa Raadhuset af det almindelige Borgerskab.

Endnu et demokratisk Led i Bystyret kendte man, det var Folkeforsamlinger eller, som de kaldtes, Raadstuesamlinger, hvor alle og enhver kunde møde, og hvor Sager af megen Vigtighed for Byens Velfærd behandledes; men da denne Art af Bystyre saa at sige ikke har efterladt sig Arkivalier, faar den ingen Betydning for Ordningen af Købstadarkiverne.

Dette andet Tidsrum's Arkivalier falder da naturligt i 3 Grupper: 1. Magistratens Sager, 2. Takserborgernes og Kæmnernes Sager og 3. de eligerede Borgeres Sager.

1. Magistratens Sager er: Raadstuerettens Protokoller indtil 1805, da den ophævedes (Retsprotokoller, Dombøger og Kopibøger), Borgerskabsprotokoller, Magistratens Forhandlingsprotokoller, Kopibøger over udgaaede Skrivelser, Journaler over indgaaede Skrivelser, indkomne Breve.
2. Til Takserborgernes og Kæmnernes Sager hører: Jordebøger, Jordskyldsbøger, alt hvad der vedrører Ligning og Oppebør-

sel af Skatter (dels kongelige, dels kommunale Skatter), endvidere Hovedbøger, Kassebøger og endelig Regnskaberne.

3. Fra de eligerede Borgere haves: Forhandlingsprotokoller, Kopibøger over udgaaede Skrivelser, Journaler over indgaaede Skrivelser, indkomne Breve.

Skulde der endelig findes Sager, som aldeles ikke lader sig forlige med disse Rammer (og heller ikke med nogen af de i det følgende opstillede Grupper), maa man indføre en fjerde Gruppe: Diverse, men da denne Gruppe egentlig er et Pulterkammer, maa den ikke gærne brede sig for meget, og det ser ikke godt ud, hvis de vigtigste Arkivalier findes dér.

III. Tiden 1837—68.

Den 24. Oktober 1837 udgik en ny Anordning om Byernes Styrelse. I Motiverne hedder det: »Kongen har været betænkt paa at udgive en almindelig Anordning angaaende Købstædernes økonomiske Bestyrelse, hvorved det har været hans Hovedøjemed at forskaffe Borgerne Adgang til ved selvvalgte Repræsentanter at bestyre deres samtlige økonomiske Anliggender, dog under den Medvirkning og det Tilsyn af de af Kongen beskikkede Embedsmænd, som er fornødent til yderligere Sikkerhed for, at det tilbørlige Hensyn saavel til Statens almindelige Interesser som til selve Kommunens fremtidige Vel ikke sættes til Side.«

Ved denne Anordning bortfaldt Magistratens Forslagsret ved Valget af de eligerede Borgere, som herefter kaldes Borgerrepræsentanter. Magistratens Magt blev altsaa beskaaret og Borgernes Valgfrihed udvidet, og Demokratiet var ved at brede sig mere endnu. Magistraten er at ligne ved et Overhus lige over for Borgerrepræsentationen som Underhus; men Demokratiet fra Underhuset begyndte at trænge ind i selve Overhuset. Anordningen af 1837 indeholdt en Bestemmelse om, at der paa Kongens Approbation i de mere betydende Købstæder kunde vælges 1 à 2 Mænd til som Raadmænd at tage Sæde i Magistraten tilige med de af Kongen beskikkede Øvrighedspersoner; disse »borgerlige Raadmænd« skulde vælges blandt Borgerrepræsentanterne eller blandt de Mænd, som havde de Egenskaber, som

udkrævedes for at være Borgerrepræsentanter; de udnævntes paa 8 Aar, men kunde genvælges. Borgerrepræsentanterne valgte selv deres Formand og Næstformand. Saa vidt naaede Demokratiet i Byerne under den kongelige Enevælde; i den følgende Tid under den frie Forfatnings Herredømme gik det tilbage med det borgerlige Selvstyre i Købstæderne. Forøvrigt forsvinder ved denne Anordning Taksérborgerne, idet der indrettedes en særlig Ligningskommission, i hvilken Kæmneren fik Sæde tillige med nogle (mindst 5) Borgere, valgte af det almindelige Borgerskab.

Ved Opstillingen af Arkivalierne kan i dette Tidsrum følges den samme Ordning som i forrige Tidsrum, for saa vidt angaar Gruppe 1 (Raadstueretten var dog forsvundet) og 3; men Gruppe 2 forsvinder, idet Taksérborgerne er bleven til en Kommission (om hvilken se nedenfor ved Kommissioner), og Kæmneren har efterhaanden udviklet sig til en lønnet kommunal Embedsmand (se de kommunale Embedsmænd).

IV. Tiden 1869—

Ved Lov af 26. Maj 1868 afskaffedes de kongelige Raadmænd; den kongelig udnævnte Borgmester forblev som den eneste Person i Magistraten, han blev tillige fast Formand for Byraadet, som Borgerrepræsentationen herefter kaldtes. Dette var et Tab for Selvstyret i Købstæderne; en endnu større Tilbagegang for Demokratiet betød de nye Valgregler for Byraadet: Medlemmernes Antal skulde være ulige (mindst 7, højst 19), den større Del (1 over Halvdelen) skulde vælges af alle skatteydende Borgere, som havde Valgret til Folketinget, den mindre Del skulde vælges af den højstbeskattede Femtedel af Byens Borgere. Det var en betydelig Forandring, der i Tidens Løb var foregaaet med Magistrat og Borgerrepræsentation; Magistraten var svundet ind til een Mand, Borgmesteren, som var kongelig udnævnt og havde en ikke ringe Myndighed, men aldeles ikke repræsenterede Borgerskabet, hverken de fornemme eller de brede Lag, men Statsmagten. I Borgerrepræsentationen havde de rige og fornemme faaet en mægtig Stilling og kunde hævde Førerskabet, hvis de fik Støtte hos den kgl. udnævnte Formand, Borgmesteren.

Ved samme Lov fik Ligningskommissionen en af Indenrigsministeriet valgt Overligningskommission over sig.

Saaledes forblev Bystyret, indtil Demokratiet atter i det 20. Aarhundrede rykkede frem: ved Lov af 20. April 1908 bortfaldt de højstbeskattede Borgeres Privilegium, og Valgretten udvidedes til ogsaa at omfatte Kvinder. Ved Lov af 1. Marts 1919 gaves der atter Borgernes Repræsentation, Byraadet, Ret til at vælge sin egen Formand, under Navn af Borgmester, og der gaves Adgang til at danne en Magistrat til Deltagelse i Styrelsen af Byens Anliggender og bestaaende af Borgmesteren og 2 eller 4 Raadmænd, valgte af Byraadet blandt dets egne Medlemmer.

Arkivalierne efter 1868 er Hovedbestanddelen af Købstadarkiverne; de fleste Steder er de det eneste, man har beholdt tilbage, efterat man har afleveret alle de ældre Sager til Landsarkiverne. Disse nyere Købstadarkivalier maa ordnes paa en anden Maade end de ældre.

Først falder de i to Dele: 1. Det egentlige Byraadsarkiv og 2. Udvalgenes Arkiver. Byraadsarkivet bestaar af: Forhandlingsprotokol, Kopibog, Journal og Journalsager (Indkomne Breve, ordnede efter Journalnummer) og endelig: Diverse Sager. Til Byraadsarkivet knytter sig som en Underafdeling Borgmesterarkivet (Borgmesteren er jo Byraadets Formand), bestaaende af Kopibog, Journal med Journalsager og Diverse Sager; men fra den Tid, da Borgmesteren i de fleste Byer var den samme Person som Byfogden, er de særlige Borgmesterarkivalier formentlig gaaet op i Byfogedarkivet og sammen med dette afleveret til Landsarkiverne og Politimestrene. Da Byraadene fra 1919 har valgt deres Formand ud af deres egen Midte, og denne Formand fører Navn af Borgmester, maa der atter være opstaaet Borgmesterarkiver, om end af ringe Omfang.

Udvalgenes Arkivalier er meget omfattende. I Loven af 26. Maj 1868 gaves der Byraadene Anvisning paa at overdrage Forvaltningen af enkelte Grene af de kommunale Anliggender til staaende Udvalg; af disse findes derfor adskillige, flere eller færre efter Byernes Størrelse. De vigtigste Udvalg er: for Kasse- og Regnskabsvæsenet, Skolevæsenet, Fattigvæsenet, Havnen, Vej-

og Brolægningsvæsenet, Belysningsvæsenet, Vandværket, Torvene, Alderdomsunderstøttelsen. Foruden disse og andre staaende Udvalg kan der ogsaa nedsættes midlertidige Udvalg i bestemte Anledninger. Hvert Udvalg danner sig efterhaanden et Arkiv, bestaaende af dets Forhandlingsprotokoller, Kopibøger, Journaler med Journalsager og diverse Sager. Naar Borgmesteren er Formand for Udvalget — og han er Formand for alle de Udvalg, som han er Medlem af —, findes naturligvis Udvalgets Arkivalier, hvor det almindelige Byraadsarkiv er, nemlig paa Raadhuset; men hvis et andet Byraadsmedlem er Formand, er det almindeligt, at Arkivalierne findes et eller andet Sted i Byen, hvor denne Formand boer; naar Udvalget skifter Formand, skal naturligvis Arkivalierne afleveres af den gamle Formand til den nye; men den nye ved ikke altid, hvad der skal være af Arkivalier, og den gamle har maaske ikke saa let ved at besinde sig paa, hvor i Huset de enkelte Protokoller og Pakker har forstukket sig; ske kan det, at kun de i Brug værende Protokoller afleveres, men de gamle bliver liggende og i Tidens Løb forkommer. Her bliver det den kommunale Arkivars Pligt at passe paa; saasnaart et Udvalg skifter Formand, skal han forvise sig om, at intet af Udvalgets Arkiv bliver liggende hos den afgaaede Formand, og at de ældre Arkivalier flyttes til Raadstuearkivet.

Under Byraadet sorterer en Række kommunale Embeds eller Tjenstemænd som Kæmner, Skoleinspektører (Overlærere), Fattiggaardsbestyrer, Bygningsinspektør, Gasværksbestyrer, Vandværksbestyrer, Elektricitetsværksbestyrer, Havnefoged og muligvis flere. Alle disse danner sig efterhaanden et Embedsarkiv; forsaavidt de har Kontor paa Raadhuset, gaar deres Arkivalier naturligt ind i Raadstuearkivet; men mange af dem residerer i en eller anden kommunal Bygning, og her ophober sig i Tidens Løb Arkivalier, som Arkivaren maa være opmærksom paa.

Disse kommunale Tjenestemænds Arkivalier (bestaaende, som sædvanligt, af Kopibøger, Journaler med Journalsager, Regnskaber og diverse Sager) kan man opstille i en Række for

sig eller ogsaa fordele dem som Underafdelinger under de Byraadsudvalgs Arkiver, som de sorterer under.

Over Sager, som indløber til Byraad, Udvalg, Kommissioner og Embedsmænd føres efter god Kontorbrug en Journal, i hvilken Sagerne faar fortløbende Numre, og i Pakkerne lægges Sagerne i Orden efter disse Journalnumre. Nu er det en undertiden brugt Metode at lægge flere Sager angaaende samme Spørgsmaal sammen og ved Henvisninger i Journalerne angive, paa hvilket Journalnummer de samlede Sager findes. Naar man f. Eks. har en Sag om Anlæggelse af en Vej, Havremarksvejen, og senere faar en anden og en tredie om Havremarksvejen, lægger man de tre Numre sammen og henviser ved det første og andet Journalnummer til, at alle 3 Sager ligger paa det tredie Nummer; saa faar man, naar man skal bruge Sagerne, alle 3 paa een Gang og behøver ikke at pille dem ud af 3 Pakker Breve. Det er en Metode, som har sine Fordele, men den er farlig og bør sikkert fraraades. Før det første, er der den Fare, at man kan glemme at foretage Henvisningen i Journalen, og glemmes det, kan Sagerne ikke findes, uden at man ser alle de, ifølge Registeret, om Havremarksvej handlende Sager efter; for det andet medfører dette Sammenlægningssystem, at man, naar man har faaet fat i en saadan Samling Numre, tror, at man har faaet alle de Journalnumre, som handler om Havremarksvej; men det er en Fejltagelse; der har nemlig været flere Sager, som har handlet om flere Veje paa een Gang; disse Sager har man maattet lægge paa hver sit Journalnummer, thi, hvis man lagde dem sammen med Havremarksvejens Nummer, vilde man begrave alle de andre Veje, som disse Numre drejer sig om. Man maa altsaa ogsaa ved dette System nødvendigvis, hvis man vil være sikker, se alle de Numre efter, som findes i Registret om den Sag, man søger oplyst.

Journalen maa naturligvis have et Register; hertil er Kartoteksystemet det mest praktiske.

K o m m i s s i o n e r.

Allerede i det 18. Aarhundrede begyndte man at nedsætte Kommissioner til Varetagelse af visse offentlige Hverv i Byerne.

Disse Kommissioner er selvstændige Institutioner, ikke underordnede Magistraten eller Byraadet. Deres Arkiver, der regelmæssigt bestaar af Forhandlingsprotokoller, Kopibøger og Journaler, indkomne Breve og diverse Sager, skal derfor opstilles i en selvstændig Række, hver Kommission for sig uden Hensyn til Tidsperioder.

De vigtigste Kommissioner er følgende:

Forligskommissionen, oprettet ved Forordning 1795 10. Juli, bestod oprindelig af 2 Mand valgte paa 3 Aar af Borgene blandt 4 à 6 af Magistraten foreslaaede Personer; ved Lov af 1857 4 Marts dannedes af hver Købstad med dens Opland en Forligskres, og derefter valgtes det ene af Kommissionens Medlemmer af den samlede Kommunalbestyrelse, det andet af Amsraadet.

Indkvarteringskommissionen. Ved Reglement 1764 21. April bestemtes, at der i hver Købstad skulde være en Indkvarteringskommission, som skulde paase, at Reglerne for Officerers og Soldaters Indkvartering overholdtes, og som skulde bestaa af Byens Øvrighed, d. v. s. Magistraten, en Officer, udnævnt af den paa Stedet kommanderende Officer, og to af Byens bedste Borgere. I senere Tid har denne Kommission bestaaet af 1 Mand af Magistraten, 2 Medlemmer af Byraadet og 1 Officer.

Bygningskommissionen fandtes allerede flere Steder, før den ved Forordning 1832 6. April paabødes; den skal paasé, at Bygningslovgivningens Forskrifter overholdes, og bestaar af: Borgmesteren (Formand), Politimesteren, 2 Medlemmer af Byraadet, 2 Borgere uden for Byraadet, Brandinspektøren og Bygningsinspektøren.

Sundhedskommissionen. Den saakaldte ordentlige Sundhedskommission findes i de Købstæder, der har en Sundhedsvedtægt; den paaser, at Vedtægtens Bestemmelser overholdes, og dens Sammensætning er bestemt i Vedtægten. I de Købstæder, der ingen Sundhedsvedtægt har, findes en overordentlig Sundhedskommission, bestaaende af Politimesteren som Formand, Distriktslægen (Kreslægen) og 3 af Byraadet valgte Mænd. (Lov Nr. 46 af 1892 30. Marts).

Karantænekommissionen findes i Søkøbstæder og træffer Foranstaltninger for at hindre smitsomme Sygdommes Indførelse ad Søvejen. Den bestaar af Politimesteren som Formand, den øverste Toldembedsmand i Byen og den øverste Embedslæge (Lov Nr. 97 af 1880 2. Juli).

Brandkommissionen bestyrer Byens Brandvæsen; den indførtes ved Lov Nr. 28 1873 21. Marts og bestaar af Politimesteren som Formand, 1 Brandinspektør og 1 eller 3 af Byraadet. Ved samme Lov ophævedes de siden Forordning 1761 24. Januar bestaaende Brandretter.

Havnekommissionen oprettedes ved kg.l Resolution 1798 4. April, den bestod af et Medlem af Magistraten, to blandt Kommunens Indvaanere valgte Medlemmer og, fra 1850, en Toldembedsmand. Ved Loven 1868 26. Maj ophævedes denne Kommission, og dens Forretninger henlagdes under Byraadet. Hvad der tidligere fandtes i Havnekommissionens Sager skal altsaa fra 1869 søges i Byraadets Havneudvalg. Kun i de Byer, hvis Havner Statens Ejendom (Helsingør, Frederikshavn og Esbjerg), findes stadig en særlig Havnebestyrelse.

Skolekommissionen oprettedes ved Anordning af 1814 29. Juli og bestod af Sognepræsten eller Sognepræsterne, Magistraten eller Byfogeden og 2 à 3 Skoleforstandere. Ved Lov 1868 26. Maj forandrede Skolekommissionens Karakter; den bestaar derefter af Sognepræsten eller Sognepræsterne, og dobbelt saa mange af Byraadet valgte Medlemmer, den vælger selv sin Formand og har Tilsyn med Skoleundervisningen og Lærernes Embedsførelse. Bestyrelsen af Skolevæsenets Indtægter og Udgifter besørger Byraadet igennem sit Skoleudvalg.

Fattigkommissionen, som bestyrer Købstad-Distriktets Fattigvæsen, indførtes ved Reglement af 1803 5. Juli; den er sammensat af Sognepræsten (eller Sognepræsterne), en af Magistraten, Byfogden og to eller flere agtbare Mænd af hvert Sogn som Fattigforstandere for Sognet. Ved Loven 1868 forandrede den ligesom Skolekommissionen.

Ligningskommissionen indførtes ved Lov 1837 24. Oktober og afløste de tidligere Taksérborgere; den bestod indtil

Loven af 1908 20. April af et ulige Antal Medlemmer (5—15), en over Halvdelen valgt af alle skatteydende Vælgere, en under Halvdelen valgt af de højstbeskattede. Fra 1908 vælges Ligningskommissionens Medlemmer efter de for Byraadsvalg gældende Regler. Fra denne Kommission kan appelleres til

Overligningskommissionen, der oprettedes ved Lov 1868 26. Maj og bestaar af Byens egen Overligningskommissær, udnævnt af Indenrigsministeriet, og de to Nabobyers Overligningskommissærer.

Kommissionen til at bedømme frivillige Svendeprøver i Henhold til Næringsloven af 1857 29. Decbr. § 27 og Regulativ af 1884 30. Septbr. bestaar af 5 Medlemmer: en af Magistraten eller Byfogden som Formand, to praktiske Haandværkere valgte af de i Byen værende Haandværkerforeninger, og to af Byraadet valgte Medlemmer, af hvilke den ene skal være en teoretisk dannet Mand med Indsigt i Haandværksarbejde og den anden en tegnekyndig Mand.

Brolægningskommissionen, som fandtes i flere Byer, ophævedes ved Loven af 1868 26. Maj.

Købstadregnskabsrevisionen er fra 1837 ogsaa en Kommission. Revisionen af Købstædernes Regnskaber besørge­des efter Danske Lov 3—5—1 af Magistraten, senere af Rentekammeret, efter Kanc. Cirk. 1801 11. Juli af Danske Kancelli, efter Plakat 1827 23. Marts af en af Amtmanden udnævnt Købstad­revisor; ved Anordng. 1837 24. Oktbr. § 26 og Lov 1868 26. Maj § 33 indførtes borgervalgte Revisorer.

NB. Man maa nøje fastholde Forskellen paa det aarlige Regnskab, som aflægges af enhver Embedsmand, som har offentlige Indtægter og Udgifter, og de Regnskabsprotokoller, Koncepter til Regnskaber og Regnskabsmateriale, hvorudaf hans aarlige Regnskaber fremgaar. Regnskabsprotokollerne, Koncepterne og Materialerne til Regnskaber hører til den Embedsmands eller det Kontors Arkiv, hos hvem det er opstaaet; men det færdige Regnskab hører hjemme hos den Myndighed, til hvem det aflægges og af hvem det revideres, og skal opstilles blandt denne Myndigheds Arkivalier.

Kirkeinspektionen, som har den umiddelbare Bestyrelse af Kirkens økonomiske Anliggender, bestaar af Sognepræ-

sten som Formand, et Medlem af Magistraten og et af Byraadet af dets egen Midte udnævnt Medlem.

Foruden de her nævnte Kommissioner kan der findes endnu nogle permanente Kommissioner og desuden en Del midlertidige Kommissioner nedsatte i bestemte Anledninger og fra først af bestemte til kun at vare, til Opgaven var løst.

Undertiden findes paa Raadhuset, undertiden i et Museum, Protokoller og Dokumenter, som har tilhørt et eller andet Lav; saadanne Sager er Arkivalier, som høre hjemme i et Arkiv og rettelig bør afleveres til Landsarkiverne. Saa længe et Lav bestaar, er det rimeligt, at det beholder sine Arkivalier, om end ogsaa meget taler for, at det afleverer de ældre Dele af dem, som Lavets Medlemmer ikke har Brug for og ofte heller ikke kan læse, til Landsarkivet; det kan jo gøres under Form af Deponering, saaledes at Lavet forbeholder sig sin Ejendomsret til Sagerne. Men naar et Lav er ophævet og ikke fortsat i en Forening af samme Fag, bør dets Arkiv afleveres til Landsarkivet i Overensstemmelse med Indenrigsministeriets Cirkulære 1907 23. Oktbr. til samtlige Magistrater (Ministerialtidende A S. 265).

Andre Arkivalier af mere eller mindre privat Karakter, men indeholdende gode Bidrag til Byens Historie vil Byarkivaren let støde paa og gøre vel i at redde og opbevare i sit Arkiv.

Mange vil nok mene, at de gamle Papirer er ikke de mange Ord værd, langt mindre de mange Penge, som det koster at samle dem sammen og opbevare og ordne dem. De Folk tager fejl. Naturligvis kan man ikke overfylde Landet med Arkiver, der skal være Plads til meget andet; en meget vigtig Opgave for en Arkivar er netop at gøre sig saa fortrolig med de Arkivalier, som han har under sin Varetægt, at han med Kyndighed kan foreslaa visse Rækker af dem til Kassation som værdiløse; for Købstadarkiverne bør saadanne Kassationer kun foretages efter Samraad med Landsarkivet, thi Stadsarkivaren kan ikke antages at være uddannet Arkiymand med Arkivarbejde til Livsopgave. Men — rent bortset fra den historiske Værdi — er Arkiverne

netop rigelig de smaa Penge værd, som de koster: utallige er de Retssager, som kun kan afgøres efter en omhyggelig Granskning i de gamle Papirer, og mange de Retskrav, som ikke har kunnet gennemføres, fordi de Dokumenter, hvorpaa Kravene beroede, ikke var blevet bevarede. Hvis alle Arkiver gik til Grunde, vilde Retsforholdene komme i den skrækkeligste Forvirring, det vilde være som et Jordskælv for Samfundsordningen, thi et velordnet Arkivvæsen er en af Grundpillerne, paa hvilke den hviler.

Efterskrift.

Det er ikke let i en saadan Vejledning som denne at faa alting med, og der kan derfor være et og andet, som en Stadsarkivar kunde have Lyst til at spørge om; det maa da tilraades ham at spørge Landsarkivet; det kan ske skriftlig eller mundtlig, naar han en Dag er i en By, hvor der er et Landsarkiv. Forøvrigt kommer Landsarkivernes Folk meget omkring til Byerne for at tilse de lokale Embedsmænds Arkiver og vil med Fornøjelse give alle de Anvisninger, som de formaar at give, til dem, som har Købstadens Arkivalier at passe.

DANSK LANDBRUGSHISTORIE.

(Foredrag holdt ved dansk historisk fællesforenings repræsentantmøde i Maribo
12 juni 1926).

Af HOLGER HJELHOLT.

En og anden af mine ærede tilhørere erindrer sikkert fra læsningen af Zolas roman »la débacle« den malende skildring, som dér gives af de franske hæres nederlag ved Sedan den 1. september 1870. Og som modstykke til kamptummelen, myrderiet, flugten det billede, som gives af den franske bonde — tæt ved slagmarken går han bag ploven og tilbereder jorden til den kommende høst: »han gik ganske sindigt bag sin plov, der var forspændt med en hvid hest. Hvorfor spillede en eneste dag? Man